

УДК 332.631.164: 658.1

А. В. Босенко

Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь

ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ОПОДАТКУВАННЯМ У РЕГІОНАЛЬНОМУ АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Розглянуто важливу наукову проблему – обґрунтування теоретико-методологічних засад підвищення ефективності управління оподаткуванням в агропромисловому комплексі (АПК) регіону для укріплення його конкурентоспроможності та зростання національної економіки. Доведено, що для України цікавий і корисний досвід застосування раціональних елементів в організації системи державного регулювання сільськогосподарського виробництва в країнах з розвинутою економікою. З'ясовано, що для вдосконалення інформаційного забезпечення державного управління АПК Полтавської області необхідно створити регіональну інформаційно-консультаційну службу на базі Полтавської державної аграрної академії. З метою посилення екологічного складника аграрного оподаткування запропоновано зосередити увагу на стимулюванні інвестиційних вкладень у природоохоронні й енергозберіжні заходи.

Ключові слова: управління, ефективність, податки, оподаткування, управління оподаткуванням, агропромисловий комплекс, регіон.

Рассмотрена важная научная проблема – обоснование теоретико-методологических принципов повышения эффективности управления налогообложением в агропромышленном комплексе (АПК) региона для укрепления его конкурентоспособности и роста национальной экономики. Доказано, что для Украины интересен и полезен опыт применения рациональных элементов в организации системы государственного регулирования сельскохозяйственного производства в странах с развитой экономикой. Выяснено, что для совершенствования информационного обеспечения государственного управления АПК Полтавской области необходимо создать региональную информационно-консультационную службу на базе Полтавской государственной аграрной академии. С целью усиления экологической составляющей аграрного налогообложения предложено сосредоточить внимание на стимулировании инвестиций в природоохранные и энергосберегающие мероприятия.

Ключевые слова: управление, эффективность, налоги, налогообложение, управление налогообложением, агропромышленный комплекс, регион.

The article considers an important scientific problem – a substantiation of the theoretical and methodological bases for increasing the efficiency of tax administration in the agroindustrial sector of the region to strengthen its competitive capability and growth of the national economy. It is proven that Ukraine may elicit great benefit and usability from the experience of using the rational elements in the organization of state regulation system for agricultural production in market-economy countries. It is clarified that, in order to improve the information support of the state management of agroindustrial sector of Poltava region, a regional information and consulting service centre has to be created on the basis of Poltava State Agrarian Academy. For the purpose of strengthening the environmental constituent of the agricultural taxation it is proposed to focus on stimulating the investments into the environmental protection and energy saving measures.

Keywords: management, efficiency, taxes, taxation, tax management, agroindustrial complex, region.

Стійка податкова система оптимізує умови ефективного управління АПК та його розвитку. Аналіз останніх наукових досліджень виявив, що питанням оподаткування традиційно приділяють багато уваги як зарубіжні, так і вітчизняні учені. Наукові розробки Т. В. Меркулової [2], А. В. Скрипника [3], Л. М. Шаблістої [4] становили інтерес для дослідження теоретичних аспектів і загальних підходів до оподаткування, а роботи класиків Дж. М. Кейнса, Ф. Кене та інших, сучасних українських учених О. О. Марусік [5], Т. С. Клебанової [6], Г. С. Ястребової [6; 8] – для вивчення регулювання економічних процесів в АПК за допомогою механізмів та інструментів

оподаткування. Водночас, зважаючи на швидкі зміни загальної економічної ситуації, перетворення, що тривають в АПК, багато теоретичних і методологічних питань потребують додаткового дослідження, а практика – досконаліших інструментів оподаткування.

У статті розглянуто важливу наукову проблему – обґрунтування теоретико-методологічних засад підвищення ефективності управління оподаткуванням в АПК регіону для укріплення його конкурентоспроможності та зростання національної економіки.

За стійкої податкової системи різниця між податковим потенціалом і податковим тягарем у довгостроковому періоді прямує до нуля [6, с. 174]. Для підвищення ефективності АПК й удосконалення оподаткування необхідно:

- врахувати різноманіття рентних відносин і оптимально регулювати їх під час вдосконалення податкової системи в АПК. Найбільш вдалим способом вилучення ренти є система рентних платежів, обчислених на основі динамічної оцінки землі, що дозволяє підсумовувати економічні характеристики її продуктивності, місця розташування, ефективності послідовних витрат;

- підвищити відповідальність за своєчасність, правильність і справедливість стягнення сум податків і недоплат з урахуванням причин недоплат податків до бюджету;

- створити умови для застосування економічних методів охорони сільськогосподарських угідь: здійснити їх науково обґрунтовану оцінку, організувати бухгалтерський облік, закріпити за матеріально відповідальними особами, встановити матеріальну відповідальність за зниження родючості землі;

- застосувати практику диференціації санкцій залежно від тягаря податкового правопорушення. Механізм санкцій зробити більш гнучким, щоб зменшити наслідки недотримання податкового законодавства для організацій, які допустили такі порушення внаслідок затримки фінансування з бюджету або через інші незалежні від них причини;

- поліпшити механізм збору податків і унеможливити приховування прибутків від обкладення;

- упорядкувати фінансову відповідальність за кожне порушення податкового законодавства;

- продовжити вдосконалювати санкції за податкові порушення з урахуванням їх змісту й заподіяного збитку бюджету, умов порушення законодавства, а також відповідальності податкових органів за необґрунтоване завдання збитку платнику податків.

Структура податків і зборів АПК в Україні перешкоджає ефективній реалізації стимулюючої функції оподаткування. Потрібна перебудова цієї системи: прямі податки і оподаткування виробничого й ресурсного потенціалу, доходу, гармонізація її структури.

Податкове регулювання господарської діяльності полягає в цілеспрямованому впливі на фінансові результати, економічну ефективність, зниженні цін на певні матеріальні ресурси, використовувані у виробництві, і здійснюється шляхом змін в оподаткуванні із застосуванням режимів амортизації, диференціації нарахувань податків за галузевим, територіальним та іншими критеріями, вилучення з бази оподаткування реінвестицій, надання пільг для сприяння розвитку економіки країни. Розраховуючи загальний показник податкового навантаження, доцільно брати до уваги розмір прибутку підприємства на основі фундаментальної економічної теорії.

З метою посилення екологічного складника аграрного оподаткування запропоновано зосередити увагу на заходах стимулювання інвестиційних вкладень у природоохоронні й енергозбережні заходи. Такими інструментами можуть стати додаткова прискорена амортизація, податкове вирахування, зменшення бази оподаткування на розмір коштів, інвестованих у ці заходи.

Визначено, що найбільш значущими для України напрямами вдосконалення управління оподаткуванням в аграрному секторі, підтвердженими практикою розвинених країн, є такі:

- податкові стимули для інвестицій у сільське господарство;
- застосування податкової політики для стимулювання або пригнічення певних видів діяльності (що виключено в разі єдиного податку) або всього аграрного виробництва в окремих регіонах;
- зарахування майнових і земельних податків до місцевих рівнів оподаткування;
- кадастровий підхід до розрахунку земельного податку;
- одноразове стягування податків у кінці року;
- усереднення доходу оподаткування за декілька попередніх років;
- спрощення бухгалтерського обліку й застосування встановлених податків для найдрібніших виробників;
- емпіричне обґрунтування ставок сплаченого й отриманого ПДВ у сільському господарстві для обнулення сальдо, що перераховується до бюджету;
- розрахунки з бюджетом за ПДВ у кінці року;
- виключення подвійного оподаткування в сільськогосподарських кооперативах.

Регулювати величину податкоємності й досягнути стимулюючої дії податкової системи на виробництво можна на основі нормативу податкоємності. Доцільно застосовувати два методи обґрунтування величини податкоємності: на основі проекрованої шкали нормативу податкоємності та багатофакторних моделей. Перший метод дозволяє зберегти надходження до державного бюджету й одночасно знизити рівень оподаткування до раціонального рівня. Другий метод розроблений на основі багатофакторних моделей. Він дозволяє встановити ефективність оподаткування шляхом порівняння фактичної суми податків з розрахунковою, визначеною з урахуванням ресурсів підприємств АПК.

Державне регулювання агропромислового сектора економіки шляхом підтримки виробників є пріоритетним напрямом стратегічної аграрної політики більшості розвинених країн. При цьому застосовують багато економічних важелів (платежі з бюджету, компенсації витрат виробництва, підтримка цін, субсидії на вдосконалення виробничої структури, розробка і здійснення різних програм), дія яких створює сприятливу кон'юнктуру для забезпечення стійкого функціонування АПК й формування ефективної соціально-виробничої інфраструктури в сільській місцевості. Незважаючи на те що Україна перебуває в дещо інших умовах, ніж розвинені країни, їх досвід дуже корисний для подальшого дослідження.

Система оподаткування підприємств АПК забезпечує концентрацію в безпосередньому розпорядженні держави фінансових ресурсів для виконання найголовніших загальнодержавних та соціальних завдань АПК. Через податки, пільги, фінансові санкції, що є невід'ємною частиною системи оподаткування, держава висуває єдині вимоги до ефективності господарювання АПК, які стимулюють досягнення встановленої мети, раціональне використання підприємствами залишених у них доходів на виробничий розвиток, створюючи при цьому рівні умови для всіх учасників аграрного виробництва. Необхідно прагнути до організації такої структури системи управління оподаткуванням, яка дозволить за даного

розвитку продуктивних сил досягти найбільш економного й ефективного використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів з гарантією їх відтворення.

Економічні реформи останніх років в АПК Полтавської області стали основою багатуукладної економіки й передумовами для розвитку ринкових відносин. Однак рівень прибутків більшості товаровиробників не дозволяє їм здійснювати не лише розширене, але і просте відтворення, підтримувати й оновлювати матеріально-технічну базу й соціальну інфраструктуру. У цих умовах необхідно вжити всіх заходів щодо фінансового оздоровлення аграрного сектора області, стабілізації сільськогосподарського виробництва й забезпечення його відтворення. Цьому сприяє вироблення науково вивіреної стратегії державного регулювання АПК Полтавської області, яка ґрунтується на аналізі розвитку агропромислового комплексу та сучасної системи його оподаткування.

Продукція сільського господарства Полтавської області у 2012 р. збільшилася на 44,8 % відносно рівня 2005 р. Під урожай 2012 р. сільськогосподарські культури було посіяно на площі 1710,6 тис. га, зокрема аграрними підприємствами – на 1323,3 тис. га (77,4 %), господарствами населення – на 387,3 тис. га (22,6 %). Порівняно з 2011 р. загальна посівна площа збільшилась на 3,2 тис. га (на 0,2 %). У 2012 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2011 р. становив 89,7 %, зокрема у сільськогосподарських підприємствах – 87,5 %, у господарствах населення – 93,5 % [7].

В АПК Полтавської області відбулися зміни. Відновлення рівня реальних доходів і зростання цін зумовили деяке поліпшення фінансового становища сільськогосподарських підприємств. Триває зростання продуктивності в галузі: збільшилися надої корів, несучість курей, скоротився падіж худоби. Зростання грошових надходжень у галузь стає важливою передумовою скорочення бартерного обороту (в усіх його проявах), а також поліпшення фінансового становища підприємств. Зменшення виробництва продукції АПК у Полтавській області обумовило збільшення питомої ваги господарств населення, продукція яких зросла з 22,2 % у 1990 р. до 36,4 % в 2011 р., тобто на 14,2 %. У господарствах населення в 2012 р. вирощено 99,2 % загального врожаю плодів і ягід, 98,0 % овочів, 97,8 % картоплі, 18,8 % зерна, 16,6 % соняшнику на зерно [7].

Агропродовольчий сектор Полтавської області не ізольований від економіки країни і, безумовно, стикається з тими ж проблемами, що й інші сектори: фінансовою нестабільністю, відсутністю законодавчих гарантій прав власності й виконання контрактів, низьким рівнем менеджменту та ін. Унаслідок перетворень у сільському господарстві приблизно три чверті угідь мають різну форму приватної власності. Колгоспи й радгоспи реформовані на нові господарські організації. Сформувався абсолютно новий сектор фермерських господарств, який дає вихід індивідуальній підприємницькій активності для частини сільського населення області. Аграрне виробництво почало реагувати на ринкові сигнали, збільшуючи виробництво за умов зростання попиту і згортаючи його в протилежному разі. Приватні підсобні господарства населення (як сільського, так і міського) створили умови для самозабезпечення продуктами харчування в період кризової перебудови суспільства та соціальної нестабільності. Іншим помітним трендом після кризового розвитку стало розширення виробництва в господарствах населення, у яких збільшилися угіддя картоплі та інших овочів, зросло виробництво м'яса й молока. Господарства населення зараз виробляють майже половину як рослинної, так і тваринної продукції.

На сьогодні для основних джерел розвитку агропродовольчого сектора характерні інституціональні перетворення і збільшення попиту на продукцію. Зростання

реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками дозволило збільшити фінансові надходження і уможливило нормальне для ринкової економіки кредитування сектора. Рентабельне сільське господарство – це можливість поповнення місцевих бюджетів сільських районів і відповідно розвитку сільської місцевості. У свою чергу, ці заходи допоможуть глибше реструктуризувати сільськогосподарське виробництво.

В АПК Полтавської області, що відображає загальну ситуацію в країні, погіршується матеріально-технічне забезпечення. Так, парк тракторів, зернозбиральних і кукурудозбиральних комбайнів у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області в 2011 р. знизився порівняно з 1991 р. на 57,0 %, 64,2 % і 77,2 % відповідно. Порівняно з 2005 р. парк скоротився відповідно на 19,0 %, 16,3 % і 41,4 %. Як бачимо, статистичні дані наочно підтверджують тенденцію постійного скорочення парку техніки, що працює на підприємствах агропромислового комплексу Полтавської області [7, с. 121].

Порівняно з 1995 р. посівна площа зернових та зернобобових культур збільшилася у 2012 р. до 950,9 тис. га (на 56,5 %), а посівна площа кормових культур зменшилася до 156,7 тис. га (більше ніж у 4,3 разу) (рис. 1).

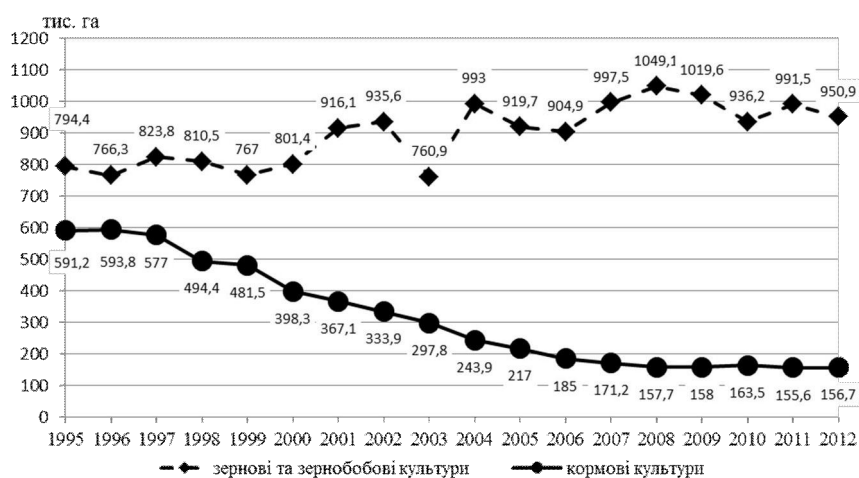

Рис. 1. Посівні площі сільськогосподарських культур Полтавської області в 1995–2012 рр.

Статистичні дані вказують на критичне для розвитку АПК Полтавської області падіння обсягів унесення добрив під сільськогосподарські культури у 2012 році порівняно з 1990 р. Внесення органічних добрив у 2011 р. зменшилося майже в 12 разів порівняно з 1990 р. Винесення поживних речовин з ґрунту в середньому в 4 рази перевищує їх внесення з добривами. Занепадає меліорація. Немає надійної системи контролю якості продовольства та його виробництва.

Необхідно відмітити позитивну тенденцію збільшення виробництва основних сільськогосподарських культур у Полтавській області в 1995–2012 рр. Водночас спостерігається стійка негативна тенденція зменшення поголів'я худоби та птиці (рис. 2).

Рівень рентабельності основних видів продукції сільськогосподарських підприємств області в 2011 р. порівняно з 2005 р. збільшився за такими позиціями: соняшник – на 56,0 %, зернові та зернобобові культури – 24,4 %, плоди – 16,0 %, молоко й молочні продукти – 8,1 % [7, с. 34]. Це відбувається на фоні критичного зниження рентабельності виробництва м'яса птиці та яєць, м'яса свиней та великої рогатої худоби, вирощування картоплі.

Статистичні дані підтверджують нагальну потребу вдосконалення оподаткування АПК, його переходу до концепції стратегічного управління, що дозволить поліпшити постачання населення Полтавської області продуктами харчування, гарантувати продовольчу безпеку цього важливого для України регіону.

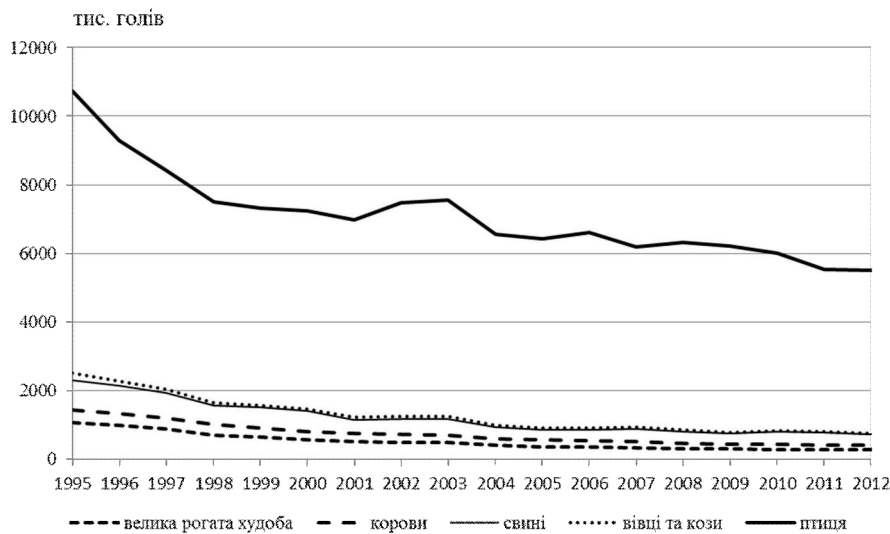

Рис. 2. Поголів'я худоби та птиці у 1995–2012 рр.
(джерело: авторська розробка)

Для з'ясування прогностичного значення податкових надходжень доцільно застосувати багатofакторний кореляційно-регресійний аналіз, у результаті якого на основі розрахунку коефіцієнтів кореляції встановлюють чинники, що істотно впливають на величину податкових надходжень. Застосування методів моделювання процесів податкових надходжень АПК дозволяє вдосконалити процес складання короткострокових і середньострокових податкових бюджетів (у тому числі й податкових календарів). На основі моделювання податкових надходжень АПК підприємствам комплексу можна побудувати оптимальний план руху грошових коштів і тимчасового розміщення сум, що підлягають сплаті до бюджету або постачальникам.

В ході модернізації моделі до неї можуть бути додані й інші чинники, пов'язані зі специфікою оподаткування АПК: параметри найбільш значущих для підприємства обов'язкових платежів (земельного податку, акцизів тощо), чинники податкового ризику, деталізовані дані про супутні матеріальні потоки та ін.

Для визначення ефективності фіскальної політики підприємства доцільно застосувати коефіцієнт ефективності фіскальної політики – відношення фактичних податків до їх розрахункової величини. Це дозволить підвищити якість порівняльного аналізу й точність оцінки при використанні разом з традиційними показниками ефективності.

Необхідно застосувати методи парних порівнянь і виділення пріоритетів у процесі економічної оцінки земель. Розроблена нами нова методика забезпечує високу точність і наукову обґрунтованість податкового аналізу, прогнозів сільськогосподарського виробництва, земельно-оцінних робіт і на цій основі – ухвалення оптимальних управлінських рішень, що дозволить підвищити ефективність господарської діяльності підприємства АПК у цілому.

Висновки.

Для України цікавий і корисний досвід застосування раціональних елементів в організації системи державного регулювання сільськогосподарського виробництва в країнах з розвинутою економікою: встановлення щадного оподаткування сільськогосподарських підприємств і селянських господарств; підтримка рівня цін на різні види продуктів; виділення дотацій на 1 га земельної площі, умовну голову худоби; пільгове кредитування селян, основним принципом якого є часткова компенсація чинної процентної ставки з бюджетних коштів; фінансування державних наукових досліджень та інформаційно-консультативного обслуговування; пряма продовольча допомога нужденним заходами неринкового характеру; бюджетне субсидування інфраструктури в сільській місцевості; розробка і прийняття нормативно-правових актів як найбільш важливого й дієвого напрямку впливу держави на аграрний сектор. Податкове регулювання діяльності підприємств можна визнати ефективним, якщо воно дозволяє швидко «реагувати» на змінні умови господарювання, попереджати негативний вплив чинників зовнішнього середовища, удосконалювати механізм проведення фіскальної політики.

Структура податків і зборів в організаціях, зайнятих у сільському господарстві України, істотно викривлена в бік соціальних платежів порівняно з іншими галузями економіки. Вона не сприяє ефективній реалізації стимулюючої функції оподаткування. Потрібна перебудова цієї системи: прямі податки й оподаткування виробничого й ресурсного потенціалу та доходу, гармонізація її структури. Для підвищення ефективності функціонування податкової системи інформація про розмір адміністративних витрат на введення нових і реалізацію існуючих податкових механізмів має бути відкритою. Повинна здійснюватися оцінка не лише адміністративних витрат податкових органів, але й економічних витрат платників податків.

Для вдосконалення інформаційного забезпечення державного управління АПК Полтавської області необхідно створити регіональну інформаційно-консультативну службу на базі Полтавської державної аграрної академії.

Бібліографічні посилання

1. **Мельник В. М.** Домінанти податків і оподаткування та забезпечення повноти їх дії: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 / В. М. Мельник; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2007. – 31 с.
2. **Меркулова Т. В.** Інституційні основи оподаткування та податкового регулювання економіки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.01.01 ; 08.04.01 / Т. В. Меркулова; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2006. – 36 с.
3. **Скрипник А. В.** Моделювання податкової політики у трансформаційній економіці : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.03.02 / А. В. Скрипник; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2004. – 32 с.
4. **Шаблиста Л. М.** Державне регулювання структурних зрушень в економіці України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.02.03 / Л. М. Шаблиста; НАН України; Ін-т екон. прогнозування. – К., 2003. – 32 с.
5. **Марусік О. О.** Економічний механізм стимулюючої системи оподаткування сільського господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / О. О. Марусік; Півд. філ. «Крим. агротехнол. ун-т» Нац. аграр. ун-ту. – Сімф., 2006. – 21 с.
6. **Клебанова Т. С.** Моделювання податкового навантаження в умовах трансформаційної економіки : монографія / Т. С. Клебанова, Г. С. Ястребова. – Х. : ИНЖЕК, 2009. – 268 с.
7. Сільське господарство області у 2012 році : стат. зб. / за ред. Л. М. Безхлібняк. – Полтава, 2013. – 272 с.
8. **Ястребова Г. С.** Моделювання податкового навантаження підприємства в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.11 / Г. С. Ястребова; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2009. – 22 с.

Надійшла до редколегії 23.12.13